

Ramon Margalef: la visió de la natura amb un fons d'humil reverència

Si són nombrosos els homenatges pòstums que s'han retut a Ramon Margalef¹, es poden comptar amb els dits d'una mà –i en sobren- aquells que han fet esment de la seva condició de creient. Fa la impressió que en aquest sentit, l'extraordinària figura de Margalef, l'ecòleg més important que ha sorgit el nostre país, resulta incòmode. És clar que, com el mateix Margalef reconeixia amb planera franquesa “això es porta poc, ara”², referint-se a l'actitud envers la religió que es respira en els ambients acadèmics on ell es movia. I com que són aquests ambients, els científics, els que l'han homenatjat, és, fins un punt, comprensible que el seu biaix els fes passar de puntetes per damunt de la dimensió que va donar sentit a la seva vida, o que simplement la silenciessin. Això no obstant, pensem que la memòria de Margalef quedaria no sols incompleta sinó també, en certa forma, inexplicable, sense tenir en compte la seva dimensió interior, i esperem que a alguns dels seus nombrosos deixebles, o seguidors, els interessi saber que el científic que tant admiren era un home de principis, profundament religiós, que va viure i morir de forma coherent amb la seva fe. I això en una època en què l'agnosticisme i el reduccionisme materialista dominen, de forma aclaparadora, els ambients de les ciències de la natura i els moviments ecologistes del nostre país.

Ramon Folch, conegut socioecòleg i divulgador científic, gens procliu al cristianisme, ha reconegut que mai no havia parlat amb Margalef de la seva vida espiritual, tot i admetre fa poc que “ara em sap greu; m'hauria agradat saber com l'encarava un científic com ell, agnòstic com sóc jo”³. Aquest article vol aportar una mica de llum sobre com va encarar la seva vida espiritual Ramon Margalef, a partir de testimonis de primera mà.

La manca de reconeixement del fet que Margalef fos una persona de profundes conviccions religioses respon, en gran part, a la reserva tan característica del seu tarannà. Tot el que feia referència a la seva vida privada ho va mantenir sempre protegit darrera d'una discreta però efectiva reserva, que, en la mesura que pogué, féu extensiva també a la seva vida professional. Per desconcertant que sembli, Margalef . havia dit que ell, de medi ambient, no en sabia⁴, que era un simple naturalista, i opinava que el premi Huntsman⁵ que va rebre l'any 1980, el primer dels més rellevants que li van ésser concedits, “va ser l'inici d'altres premis o medalles, al meu país i a fora, en la dècada que va seguir, com estipula la regla del contagi en la recepció d'aquesta mena de distincions”⁶. I solia afegir, encara, amb autèntica humilitat, que “així passa la glòria mundana”⁷ i, també, amb un punt de sornegueria, que “els països mediocres converteixen en déus els seus savis però no n'escolten les paraules”⁸. Si Margalef fou humil i discret en relació amb les seves aportacions en ecologia, la disciplina on va excel·lir, més ho fou encara respecte a la seva vida privada, de la qual forma part la seva vida espiritual. Enlloc de la seva abundosa producció bibliogràfica,

¹ Vegeu: Institut d'Estudis Catalans, 2005. *Ramon Margalef. Sessió en memòria*; revista Ecosistemas, 2005. *Monográfico sobre R. Margalef*; Congrés *La unitat en la diversitat*, Barcelona 2005; plana web dedicada: <http://www.icm.csic.es/bio/personal/fpeters/margalef/index.htm>

² Extret d'una conversa amb Mn. P Ynaraja

³ Folch, R., 2005 Ramon Margalef, pensar amb les mans. *A Ramon Margalef in memoriam*, Institut d'Estudis Catalans, 2005

⁴ Terradas, J. 2005 ¿Sabía Ramon Margalef de medio ambiente?. *Ecosistemas*, 2005/1

⁵ Premi de l'Institut Bedford d'Oceanografia d'Halifax (Canadà)

⁶ Notes autobiogràfiques

⁷ D'una conversa amb Mn. P Ynaraja

⁸ Terradas, J. 2005 ¿Sabía Ramon Margalef de medio ambiente?. *Ecosistemas*, 2005/1

ni en la documentada biografia que li escrigué Pere Bonnin⁹, ni tan sols en les úniques notes autobiogràfiques – inèdites i que va escriure a petició de la seva esposa-, Margalef parla obertament de les seves creences més essencials, les que van donar sentit a la seva vida i a la seva mort. El seu gran amic, l'eminent botànic Pere Montserrat, de l'Institut Pirinenc d'Ecologia, quan afirma que Margalef era "molt obert al transcendent", s'afanya a remarcar que ho "conservava en el més íntim de la seva extraordinària personalitat"¹⁰. Això ajuda a entendre que només en alguna pàgina d'aquestes notes inèdites, o en alguna de les moltes entrevistes que li feren, deixés traspuar discretament -sovint amb una sola frase- indicis de les seves conviccions espirituals. Va dir, per exemple, que "La contemplació condueix a l'admiració i el coneixement, i el coneixement generat per l'admiració és bastant diferent del que s'obté assimilant les pàgines d'un llibre"¹¹

A banda de la discreció inherent al seu caràcter hi ha, però, una segona explicació que pot explicar el silenci que ha envoltat la dimensió espiritual de Ramon Margalef en la llarga sèrie d'homenatges que ha rebut; un silenci que de tan dens sembla forçat. Es tracta de l'hostilitat del marc de treball en què es va moure –el científic i universitari català- per acollir i respectar actituds personals que van més enllà de la raó i de la filosofia, que es mouen, en definitiva, en el camp de la religió o de la metafísica. En un entorn predominantment agnòstic, quan no agressivament ateu, on s'ha arribat a definir la tradició judeocristiana com una "doctrina socioecològicament deletèrea basada en la existència de un dios trino y masculino, (cuando no ornitomorfo), misógino y vengativo, que conmina a los humanos a crecer y multiplicarse, a apoderarse de la biosfera y a dejar todos los valores realmente importantes para una indemostrable vida eterna posterior"¹², parlar públicament de Déu i afirmar que hom és religiós pot resultar no solament incòmode o delicat, sinó realment problemàtic.

La combinació d'aquests factors personals i de l'entorn professional expliquen, pensem, que Margalef no explicités la seva condició de científic creient, encara que tampoc no la va amagar del tot. Un altre gran ecòleg contemporani seu, Fernando González Bernáldez, catedràtic d'ecologia de la Universitat de Madrid, va mantenir respecte la seva fe una discreció molt semblant¹³. Per això, en els comptadíssims casos d'amics o deixebles que han gosat parlar-ne, el reconeixement no ha pogut anar més enllà d'una simple constatació o d'una simple frase. Així, Narcís Prat, professor d'ecologia, deixeble i company de Margalef al Departament d'Ecologia de la Universitat de Barcelona, recorda que Margalef "era un home de principis, profundament cristià i que actuava amb una gran coherència en les seves accions". I quan afegeix que "mai no va deixar de dir a tothom el que pensava, i això no li va proporcionar gaire popularitat entre els gestors i els polítics", es refereix, sens dubte, a qüestions de

⁹ Bonnin, P. 1994. Ramon Margalef. Col·lecció de Biografies de la Fundació Catalana per a la Recerca

¹⁰ Pere Montserrat (2004. Una ilusión renovada y vivencias compartidas con Ramon Margalef. Revista electrónica Ecosistemas.

¹¹ Herrera, C., 2005. A resolution of respect. Ramon Margalef 1919-2004. Bulletin of the Ecological Society of America, January 2005 (p. 8-11)

¹² Ramón Folch. 1999. Diccionario de Socioecología. E. Planeta. Vegeu la definició de l'entrada Judeocritianismo, p.208-209.

¹³ De González Bernáldez s'ha dit "*una de las cosas que llamaba inmediatamente la atención en Fernando era su profunda espiritualidad, que transmitía en su mirada, en sus gestos y en su conversación. Tenía un profundo sentimiento religioso, cosa poco frecuente en aquel tiempo entre los estudiantes destacados. No sólo era infrecuente, sino que incluso estaba mal visto, quizás como reacción a lo que llamábamos despectivamente "nacional-catolicismo"*". Miquel Morey, Segunda promoción de la Universidad de Madrid, p, 45 del llibre d'homenatge "Figura con paisajes", editat per C.Montes, C.Levassor, A.Cuenca y S.Casado (2002) Fundación Interuniversitaria F.González Bernáldez, Lynx Edicions, Universidad de Alcalá, Universidad Autónoma de Madrid y Universidad Complutense.

política ambiental o científica¹⁴, però no a les idees religioses o espirituals de Margalef. Aquest silenci generalitzat sobre la seva condició de creient ha tingut, però, una excepció, que ha passat desapercibuda pel fet que no ha vist la llum en cap dels nombrosos mitjans prestigiosos que li han publicat homenatges pòstums, sinó en una modesta columna del setmanari 'Catalunya Cristiana'¹⁵. És el testimoni de mossèn Pere-Josep Ynaraja, capellà d'El Montanyà amb qui Margalef va mantenir contacte durant més de trenta-cinc anys, des dels anys 60, fins a la seva mort. Veient com descrivia la faceta espiritual de Margalef, ens va semblar que podia ajudar-nos al propòsit d'aquest article i el vàrem anar a entrevistar a la rectoria del Montanyà, on ens va rebre amb molt bona disposició. Va explicar-nos amb detall molts records i ens va facilitar la documentació inèdita que havia anat aplegant sobre Margalef i la que ell mateix li havia anat donant, sense saber ben bé què en faria, reconegué, fins que va veure'n el sentit: ajudar a documentar aquest article. Molt del que segueix prové, doncs, de declaracions o documents seus, que citem literalment sempre que s'escau.

Mn. Ynaraja coneixia a Margalef a l'església de la Llobeta (Vallès Occidental). Hi va establir conversa al cap d'un any d'assistir a la seva missa setmanal, motiu pel qual el tenia per "l'acompanyant més antic i assidu de les meves celebracions dominicals". Considera que Margalef era un home "profundament religiós, però no combatiu amb la seva fe", que vivia impregnat d'una "fe convençuda", que "se sentia submergit en un cosmos ben projectat, preparat per superar qualsevol intent de destrucció". Recorda com l'entusiasmava "la saviesa dels llibres sapiencials, especialment el de Job", fins al punt que va encomanar al mateix Mn. Ynaraja el desig de rellegir-los. Margalef coneixia en profunditat els llibres de l'Antic Testament i en aquestes escriptures fonamentava en essència la seva religiositat. Bartomeu Margalef, el més jove dels fills del matrimoni Margalef- Mir, esmenta un altre llibre predilecte del seu pare, durant una època de la seva vida: "La imitació a Crist", de Tomàs de Kempis, una obra del s. XV, desconeguda per la major part dels nostres contemporanis, malgrat haver estat el llibre que més edicions ha tingut a Occident, després de la Bíblia, al llarg de cinc segles.

El testimoni de Mn. Ynaraja presenta, doncs, un Margalef desconegut per a la majoria dels qui van col·laborar-hi en ambients científics. Un Margalef que, en entorns informals, en les converses o en xerrades en públic, solia citar o comentar fragments de l'Evangeli. O que podia tenir exposat sempre a casa seva el pessebre de Betlem.

A l'any 1980, Mn. Ynaraja va voler donar a conèixer aquesta faceta més amagada del científic a un grup de joves de l'entorn de la Llobeta, en el marc d'unes trobades anomenades "El personatge", de recerca i amistat, en què un participant parlava d'ell mateix des d'una orientació espiritual. Li va proposar a Margalef de ser el personatge d'una d'aquestes sessions i ho va acceptar. Va explicar-li la seva vida, però no com a docent i investigador, sinó des de les seves conviccions religioses i la seva fe. Hi va dir que "els científics creiem més fàcilment en Déu que els intel·lectuals especulatiu" i va citar la famosa frase d'Einstein "Déu és misteriós, però no enganya"¹⁶.

Recorda Mn. Ynaraja que era un home d'una fe senzilla i ferma, que afirmava, amb la seva característica ironia, que potser el fet de no haver estat mai unit a cap estament clerical li havia facilitat conservar la religiositat¹⁷. En aquest sentit, quan el seu biògraf li demanà què pensava del fet que, en el món catòlic, la casta sacerdotal s'apoderés "del negoci de la fe", Margalef es va limitar a respondre: "els catedràtics fem el mateix amb

¹⁴ Per exemple quan afirmava que, a Catalunya, "no hi ha una política ecològica, perquè tenim una visió molt limitada de l'ecologia. La major part del que aquí se'n diu ecologia no és altra cosa que la policia en el sentit de neteja, és a dir, una qüestió de pala i escombra" Xavier Rubert de Ventós. *Pensadors catalans*. Barcelona: Edicions 62, 1987. p.79.

¹⁵ Pere Josep Ynaraja " Margalef. Catalunya Cristiana, 17/6/2004.

¹⁶ Idem.

¹⁷ Idem.

la ciència, els polítics amb el poder, els periodistes amb la informació, i els ministres d'hisenda amb el diners del país. Que uns determinats grups es vulguin apoderar d'una parcel·la del pensament o de l'activitat és una característica de l'espècie humana"¹⁸.

Ramon Margalef morí el 23 de maig de 2004, acabats de complir els 85 anys. Fou el primer catedràtic d'ecologia de l'Estat, i durant dècades, el limnòleg, l'ecòleg marí i l'ecòleg català i espanyol per excel·lència, ja que en tots aquests camps de la ciència fou pioner i figura senyera, amb una contribució immensa en àmbits de la ciència que abasten des de la limnologia i l'oceanografia biològica fins l'ecologia teòrica. La seva producció científica, es mesuri com es mesuri, és ingent. Així, el nombre d'articles científics publicats voreja els quatre-cents, i els llibres científics la vintena; els articles d'opinió i divulgació són també molt nombrosos. Malgrat que pocs dels seus articles aparegueren en revistes d'alt impacte, durant molts anys Margalef va ser l'investigador espanyol més citat; compartia amb Santiago Ramón y Cajal i Severo Ochoa ser un dels tres científics espanyols més destacats en l'àmbit de les ciències de la vida. El llibre "Perspectives in ecological theory" (1968) i l'article "On certain unifying principles in ecology" (1963) han esdevingut obres de referència bàsiques, fins el punt que l'article és considerat un dels deu articles clàssics en tota la biologia del segle XX¹⁹.

Ramon Margalef però, no es va limitar a explorar els principis unificadors en l'ecologia, sinó que els degué cercar i aplicar en la seva vida, per mitjà de la fe cristiana, amb discreció, però de forma coherent, fins al darrer dels seus dies. A la llum de la seva religiositat i del seu interès pels principis unificadors, és lògic pensar que l'actitud de Margalef davant la vida, i per tant, també en la seva feina, prengué un significat espiritual, com ho reflecteixen diverses declaracions seves, com aquesta que féu l'any 1985: " Personalment crec que acceptar reconeguts el do de la naturalesa que se'ns ofereix, ens ha de predisposar a rebre el do, també gratuït, de la pau. Potser això recordi massa a Sant Francesc d'Assís, que no en va ésser patró dels ecòlegs"²⁰.

De Margalef s'ha dit que "l'home fou encara més gran que el científic"²¹ i molts dels que l'han homenatjat han remarcat com a trets més notables de la seva persona la humilitat, la discreció, l'honestedat, la modèstia, la placidesa, la rectitud moral, la naturalitat, la bondat, la capacitat incansable de treballar. Margalef era reservat però no amagat; li agradava el reconeixement però no l'afalac; era esquerp més que insociable; li plaïa el bon humor i la ironia, de vegades càustica, però mai la banalització. Aquestes qualitats van ser admirades per quasi tots els qui el conegueren d'aprop i no hi ha article o escrit en record d'ell que no les esmenti. Tot fa pensar, però, que tenien la seva rel en una espiritualitat profunda i sincera.

Per exemple, l'extraordinària dedicació a la seva professió, és una de les qualitats que li ha estat més reconeguda, especialment en termes qualitatius. Pere Montserrat, per exemple, afirma que va ser testimoni "de la seva dedicació amb una il·lusió renovada cada dia, com també del seu esforç sobrehumà"²². Però és el testimoni de Mn Ynaraja qui dona una clau interior, quan explica que Margalef vivia aquesta dedicació a la seva feina com un retorn, perquè entenia la vida com un do de Déu²³. Segurament per aquesta raó creia que la seva aportació al món de l'ecologia no era res d'extraordinari

¹⁸ Pere Bonín, Margalef. p.131.

¹⁹ Extret de "Margalef o la curiositat panòptica" de Joandomènec Ros, 2005. Ramon Margalef, IEC-RACA de Barcelona. p.13-34

²⁰ Campus (revista digital de la Universitat de Murcia, 1985) <http://www.um.es/campusdigital/TalComoEra/margalef.htm>:

²¹ Josefina Castellví, a la presentació de Ramon Margalef en ocasió de la concessió de la Medalla d'Or que li atorgà la Generalitat de Catalunya

²² P. Montserrat, 2005. Una il·lusió renovada y vivencias compartidas con Ramon Margalef. *Ecosistemas*, 2005/1

²³ D'una conversa amb Mn. P Ynaraja

perquè dedicant-se a la investigació sentia que complia el seu deure, retornava el do de vida que havia rebut. Margalef treballava amb honradesa, en agraïment pel do de viure i d'haver rebut els talents que havia rebut del Cel. En conseqüència, ja al tombant de la vida, afirmava, amb un fons d'humilitat i un punt d'ironia, "que se sentia amortitzat"²⁴.

És també des d'una perspectiva espiritual que es pot entendre millor la seva rectitud moral, l'honestat impecable, la "rectitud deontològica proverbial" que tothom li ha reconegut²⁵, perquè "era un científic rigorós que detestava la banalització del coneixement o la seva tergiversació amb fins interessats"²⁶. Si treballava i investigava amb un esperit d'agraïment pel do més gran que entenia que havia rebut –la vida mateixa- i inspirat per l'honradesa, és lògic que li fos inconcebible la manca de rigor o la negligència de dedicació. A una motivació tan elevada li corresponia una actitud coherent i els fruits que donava –en el camp de la investigació o la docència- no podien sinó impregnar-se'n.

Sabedor de la dificultat de conciliar la creença religiosa amb el coneixement científic, almenys en l'àmbit universitari i científic on ell treballava, Margalef es va interessar per la manera com altres grans científics contemporanis havien viscut la seva religiositat. Va tenir contacte amb algunes personalitats del món científic català que també eren cristians, com Mn. Josep Batallé, que fou director del Museu de Geologia del Seminari o el Dr. Miquel Crusafont, eminent paleontòleg. I es va interessar també pel pensament espiritual d'alguns dels més grans científics i filòsofs d'Europa. Arran d'una conversa sobre aquest tema, on Margalef va citar Einstein, Mn. Ynaraja li va demanar si li podria facilitar altres cites semblants. Al cap d'un temps, Margalef li féu a mans un petit recull manuscrit de cites de científics que havia anat transcrivint, en anglès i en alemany principalment. Una de les frases d'Einstein, transcrita en anglès, és la següent: "Quin és el sentit de la vida humana, o fins i tot, de la vida de qualsevol altra criatura? Conèixer una resposta a aquesta qüestió significa ser religiós. Si em demaneu: té cap sentit, doncs, fer aquesta pregunta? Us responc: l'home que considera la seva pròpia vida i la de les criatures que l'acompanyen com a desproveïda de sentit no és simplement un desgraciat, sinó que amb prou feines és apte per a la vida"²⁷. Havia seleccionat altres frases del mateix Einstein, com ara "Déu no juga a daus" i "El concepte mental d'aquest món extra-personal, dins el marc de les possibilitats donades, plana, mig conscientment, com l'objectiu més elevat davant l'ull del meu esperit". Just a continuació d'aquesta darrera frase, Margalef afegí que li recordava aquella sentència mística de M. Eckhard: "L'ull amb el qual veiem a Déu és l'ull amb el qual Déu ens veu", la qual cosa demostra que havia llegit també aquest gran mestre espiritual teutònic del segle XII, un dels místics més profunds i agosarats de l'Europa cristiana. Sota una altra cita d'Einstein, aquesta vegada transcrita en alemany, de l'any 1936, Margalef va apuntar que es tractava de la resposta que aquest gran físic donà a un infant de Nova York que li preguntà si els científics pregaven, i per què ho feien. Diu així: "Aquesta és la meua resposta: la recerca científica es basa en la idea que tot el que s'esdevé està determinat per les lleis de la natura i, per tant, això també és vàlid per les accions humanes. Per aquesta raó, un investigador científic difícilment s'inclinà a creure que els esdeveniments poden estar influïts per la pregària, és a dir, per un desig adreçat a un Ésser sobrenatural. Això no obstant, cal admetre que el nostre coneixement actual d'aquestes lleis és imperfecte i fragmentari, de manera que, realment, la creença en l'existència de lleis de la Natura que tot ho abastin descansa en una mena de fe. (...) Però, d'altra banda, qualsevol

²⁴ D'una conversa amb Mn. P Ynaraja

²⁵ Folch, R., 2005 Ramon Margalef, pensar amb les mans. A *Ramon Margalef. Sessió en memòria*, Institut d'Estudis Catalans, 2005

²⁶ Idem.

²⁷ A. Einstein, 1934 Mein Weltbild

persona que estigui seriosament implicada en la ciència es convenç que un esperit es manifesta en les lleis de l'Univers –un esperit vastament superior al de l'home, davant del qual nosaltres, amb els nostres modestos poders, hem de sentir-nos humils. En aquest sentit, la dedicació a la ciència porta a un sentiment religiós d'un tipus especial, que és bastant diferent de la religiositat d'algú més ingenu²⁸. No podem afirmar que Margalef s'identifiqués per complet amb aquestes cites, però tot el que en sabem indueix a pensar que s'hi degué acostar força. I és digne d'esment que algunes de les cites de científics les acompanyés de breus comentaris per relacionar-les amb el pensament de filòsofs com Pascal o Spinoza o de místics com Eckhardt.

Un dia, fent ironia, Margalef va dir a Mn. Ynaraja que “els que toquem la realitat som científics i hem de creure. Els que no creuen són els filòsofs i els intel·lectuals”. Ell vivia submergit, diu Mn. Ynaraja, en una gran fe i sentia que en la comèdia de la vida li havia tocat fer de científic, i ho va fer tan bé com va saber. I coneixedor com era de la jerarquia dels diferents ordres de realitat, per damunt del nivell material, Margalef va manifestar-se sempre lúcid dels límits de la ciència, i crític respecte el científisme, com ho demostra l'afirmació següent “Em sembla malament que hi hagi qui esperi que la ciència ens proporcioni una mena de ‘paraigua’ d'ús general que permeti disminuir el sentit de responsabilitat que va, o ha d'anar, unit a la qualitat i a la dignitat humanes²⁹”.

Margalef va saber mantenir, sempre, una frescor d'infant. La frase següent, extreta d'una obra seva ben seriosa, n'és una mostra: "L'ecologia demana que mirem la natura, una i altra vegada, amb ulls d'infant, i res no és més oposat als ulls d'infant que un pedant³⁰". I podia donar consells tan inusuals com el següent “recomano als biòlegs que, sense oblidar mai el nivell molecular, vagin de tant en tant a donar-se cops de cap al tronc d'un arbre i li demanin que els inspire per tal de poder entendre millor el que passa al món³¹”; que fa pensar en aquella frase de Sant Bernat de Claravall, un dels homes més savis del segle XII, que diu: “Trobareu millors coses en els boscos que no pas en els llibres; els arbres i les roques us ensenyaran allò que cap mestre humà no us pot ensenyar”.

Congruent amb la seva fe i amb la seva visió de la vida, quan Margalef va saber que tenia una malaltia irreversible, no va acceptar cap tractament agressiu per allargar la vida. Va escriure a les seves notes autobiogràfiques: “La mateixa caducitat de la vida individual no fa indispensable emmotllar-se a les novetats que porta el temps que passa i permet contemplar, amb una pau d'arrel metafísica, potser, la manera com un pot aproximar-se a la mort, no pas amb iracúndia, sinó amb la satisfacció d'haver fruit d'un episodi universal i apassionant (...)”³².

Mn. Ynaraja explica com “quan va sentir propera la seva mort, es va emocionar tant que plorava i donava gràcies a Déu per la vida que havia rebut”. No temia la mort. La va esperar amb tota serenitat, sabent que era el que tocava. Els darrers dies s'acomiadà serenament de tots els familiars, i a molts els demanava que preguessin per ell. El dia abans de morir va trucar a Mn Ynaraja per demanar-li si li podia administrar el sagrament de l'Extrema unció. Ynaraja diu que era la primera vegada a la vida que li ho demanava la mateixa persona que estava a les portes de la mort, i que el va colpir la serenitat del prec.

La perspectiva espiritual permetia a Margalef situar l'ésser humà dins la natura, entesa com a creació, com ho palesa aquesta afirmació seva, tan característica: “Molts humanistes consideren que col·locar l'home dins de la natura és degradant per a

²⁸ H.Dunkar & B.Hoffman 1979 *A.Einstein. The human side.*

²⁹ Campus (revista digital de la Universitat de Murcia, 1985) <http://www.um.es/campusdigital/TalComoEra/margalef.htm>:

³⁰ R.Margalef (1962) Comunidades Naturales.

³¹ Article de C. Gràcia al llibre “Margalef. Sessió en memòria” (Institut d'Estudis Catalans, 2005)

³² Extret de les Notes autobiogràfiques que va escriure a petició de la seva esposa.

l'home, i aquesta opinió és compartida per 'carques' del segle passat i per 'progres' del present. Per descomptat, uns i altres tenen una absoluta falta de coneixement i de respecte envers la creació³³. En una de les darreres entrevistes que va concedir, reclamava un "canvi d'actitud en el discurs ecològic habitual", i ho formulava amb uns termes radicals i planers alhora: "És per això que, segons com t'ho mires, penses que s'ha comès una mena de perversió amb el terme ecologia, que hauria de ser un coneixement aprofundit de la terra i una conscienciació de la capacitat de l'home. Si Déu ens ha posat aquí a la Terra, tenim dret a manejar-la, però hem de fer-ho amb una mica de seny. Tots aquests aspectes no hi són, darrere el discurs ecològic habitual"³⁴. Uns anys abans, de manera encara més clara, afirmava en una entrevista "Jo penso que un cert èxit, o almenys una certa pau interior en relació amb aquests problemes, demana veure la naturalesa amb reverència o amb esperit religiós (...). Ara potser això es porta poc, però jo crec que ha d'estar a la base d'una ètica de conservació que mogui la gent"³⁵.

És important remarcar aquesta darrera idea de Margalef, perquè enllaça l'actitud de reverència i l'esperit religiós envers la natura amb una ètica que "mogui a la gent", cosa que dóna a entendre que ell considerava que l'ètica de base científica, l'única a què han apel·lat la majoria de moviments ecologistes i conservacionistes europeus fins ara, no la mou. Una conclusió que, abans de Margalef, molt pocs científics de primera fila havien subscrit. Un dels més destacats, segurament, és S. Hossein Nasr, físic i filòsof iranià qui, al 1968 fou el primer de posar de manifest les arrels espirituals de la crisi ecològica³⁶, pel qual "ressuscitar la visió religiosa de la natura implica, en primer lloc, que la religió ha de desafiar les pretensions monopolístiques de la ciència, no pas el que la ciència afirma dins dels seus legítims dominis"³⁷. Un tema que ha desenvolupat, entre altres, W. Smith, físic estadunidenc, a la seva obra *Cosmos and Transcendence*³⁸.

Entre 1996-97 es va celebrar a la Universitat de Harvard (EUA) un cicle de deu congressos internacionals sobre les grans religions del món i l'ecologia, amb participació de 800 científics, teòlegs i filòsofs d'arreu del món, dels qual va sorgir una col·lecció de sis volums que examinen amb profunditat i rigor aquest tema, per al cristianisme, l'islam, l'hinduisme, el budisme, el confucionisme, el taoisme i les principals tradicions espirituals indígenes, la qual ha esdevingut un referent obligat des d'aleshores³⁹.

Darrerament han estat molts els científics, com Vandana Shiva (destacada física i líder ecologista de l'Índia) que han reconegut que: "l'única relació que els éssers humans haurien de tenir amb la Natura, de la que som part, és una relació de reverència, atès que ella és la font i la base de la pròpia vida. El reconeixement del que és sagrat significa el reconeixement del valor intrínsec de la vida (...) exactament el que la visió mecanicista del món deixa de banda"⁴⁰.

³³ Campus (revista digital de la Universitat de Murcia, 1985) <http://www.um.es/campusdigital/TalComoEra/margalef.htm>:

³⁴ Atiana, 2002

³⁵ "Divagacions sobre el concepte de conservació", publicada a l'Arrel, 1987

³⁶ S.H.Nasr (1968) *Man and Nature. The spiritual crisis of modern man*. George Allen & Unwin Ltd, London.

³⁷ S.H.Nasr (1996) *Religión and the Order of Nature*, Oxford University Press; (1998) *The Spiritual and Religious Dimensions of the Environmental Crisis*. Temenos Academy, etc

³⁸ W.Smith (1984) *Cosmos and Transcendence. Breaking Through the Barrier of Scientific Belief*. Sherwood, Sugden & Company Publishers.

³⁹ Religions of the World and Ecology Series. El volum dedicat al cristianisme és: D.T.Hessel & R.R.Ruether, eds. *Christianity and Ecology: Seeking the Well-Being of Earth*. Harvard University Press.

⁴⁰

En el mateix sentit s'ha pronunciat Paul Dayton, un destacat oceanògraf d'Arizona (EUA), a qui enguany s'ha concedit el primer premi Ramon Margalef, creat per la Generalitat de Catalunya. En una entrevista radiofònica ha dit que, per a ell, "comportar-se ecològicament", consisteix a "tenir sentit de decència, de compassió" envers la natura, i ha afegit: "sé que és difícil d'entendre el que dic, però cal establir una relació espiritual amb la natura"⁴¹. Coherent amb aquesta actitud, el professor Dayton va declarar que destinarà tot l'import del premi a obres benèfiques per apropar la gent més desafavorida de les grans urbs a retrobar-se amb la natura i també a ajudar els indis nordamericans (la minoria més marginada al seu país), remarcant que creia que serien motiu de satisfacció per a Margalef.

Fins i tot revistes científiques tan prestigioses com *Conservation Biology* han publicat, des de l'any 2002, editorials, articles i debats que tracten sobre la dimensió espiritual de la conservació de la natura⁴².

El mateix fenomen s'ha donat en l'àmbit de la divulgació científica seriosa, com ho palesa, entre altres, l'article de Gary Gardner, director de recerca del World Watch Institute, "Contribució de la religió a la cerca d'un món sostenible" publicat en l'informe l'Estat del Món de l'any 2003 " on reconeix que "durant el segle XX, la ciència fora del control de l'ètica (...) va contribuir al desenvolupament del segle més violent i perjudicial per a l'entorn de tota la història de la humanitat" i considera que "el repte de la nostra civilització és tornar a unir el nostre cor i el nostre cap socials, bo i compromentent altre cop la religió en la recerca d'una nova cosmologia, d'una nova visió del món per a la nostra època"⁴³.

Durant el mateix període, i de forma paral·lela, l'actitud que els moviments i organitzacions ecologistes occidentals tenien envers la religió i espiritualitat ha experimentat també un tomb molt significatiu. S'ha passat d'una actitud on predominava la indiferència –quan no el rebuig- a una actitud d'interès i de desig de cooperació. Un dels primers signes fou quan Carl Pope, director del Sierra Club, una de les organitzacions ecologistes més fortes dels EUA, va declarar que "els ecologistes no han comès cap error més profund que el d'interpretar malament la missió de la religió i de les esglésies en la conservació de la creació (...) actuant com si poguéssim salvar les generacions futures i espècies no identificades sense el compromís total de les institucions mitjançant les quals ens salvem nosaltres mateixos"⁴⁴.

L'any següent, el Fons Mundial per la Conservació (WWF) organitzava a Assís (Itàlia) una trobada interreligiosa de la qual va sorgir una organització anomenada l'Aliança de les Religions amb la Conservació⁴⁵.

Al 2000, la revista britànica 'The Ecologist', una de les més influents dins del moviment ecologista mundial, va dedicar un número monogràfic a mostrar "el paper que la religió pot i ha de tenir en la salvació del que resta del món natural", amb l'expressiu títol de 'Reintroduint la religió en la societat, la natura i el cosmos'⁴⁶.

Tres anys més tard, encara, en el darrer Congrés mundial d'espais naturals protegits, celebrat a Durban (Sudàfrica), es va constituir, al sí de la Unió Internacional per la

⁴¹ Catalunya Ràdio, El matí de Catalunya Ràdio, 19 de gener de 2006

⁴² I. Christie, 2002 Sustainability and Spiritual Renewal: the Challenge of Creating a Politics of Reverence. *Conservation Biology*, 16 (6) p 1466-1468

⁴³ p. 171 de la 196 de la versió catalana, publicada pel Centre UNESCO Catalunya

⁴⁴ Remarks of Carl Pope, Sierra Club Executive Director, Symposium on Religion, Science, and the Environment, under the Auspices of His All Holiness Bartholomew I, Ecumenical Patriarch, Santa Barbara, California, Nov. 6-8 1997,

⁴⁵ Alliance of Religions and Conservation - <http://www.arcworld.org/>

⁴⁶ The Cosmic Covenant. Millenium Issue: Re-embedding Religion in Society, Nature and the Cosmos. *The Ecologist*, Vol.30, No 1.

Conservació de la Natura (UICN), un grup de treball internacional sobre els valors espirituals i culturals dels espais naturals protegits, que ha promogut directrius sobre uns aspectes que, fins llavors, havien estat marginats o menystinguts en els plantejaments conservacionistes occidentals⁴⁷.

No podem deixar d'esmentar, per acabar, el monogràfic que el Fons Mundial de la Conservació acaba de publicar, dedicat a examinar el paper que les grans religions i tradicions espirituals de la humanitat tenen en la protecció d'espais naturals⁴⁸. En ell, es reconeix no sols que els espais naturals protegits pel seu caràcter sagrat són més antics i més extensos, a escala global, que no pas els que ho han estat per motius científics, sinó que la seva gestió multiseccular ha estat, en conjunt, molt més efectiva.

Aquests exemples, als quals se'n podrien afegir molts d'altres, permeten concloure que parlar d'espiritualitat i ciència, o més concretament, d'ecologia, ja no es "porta tan poc", com deia Margalef uns anys enrera, ni s'ha de fer de manera tan informal. Tots ells són signes, creiem, d'una inflexió de gran abast pel que fa als vincles entre ciència i religió, un canvi que amb prou feines ha arribat al nostre país. Així, doncs, pensem que Ramon Margalef haurà de ser recordat, també, com un precursor en aquest canvi: el reconeixement de la necessitat de promoure una ètica de la conservació amb base religiosa, restablint els vincles entre la ciència i l'espiritualitat, entre l'ecologia i la religió, entre la responsabilitat i la dignitat humanes i el sentit d'humil i pregona reverència davant la meravella de la creació.

Josep Maria Mallarach i Eulàlia Comas

⁴⁷ Task Force on Spiritual and Cultural Values in Protected Areas, dins de la qual hi ha una iniciativa, anomenada Delos, centrada en els països tecnològicament desenvolupats.
<http://www.med-ina.org/delos/>

⁴⁸ WWF et al (2005) *Beyond Belief. Linking faiths and protected areas to support biodiversity conservation*.